

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

Pszichológiai Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Demetrovics Zsolt, egyetemi
tanár

Szocializáció és társadalmi folyamatok program

Programvezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh, egyetemi docens

Szabó Beáta

A halmozottan hátrányos helyzet “lenyomata” serdülők szociális
attitűdjeiben- értékek és jövőkép eltérő szocializációs körülmények
függvényében

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Szabó Éva, habil. egyetemi docens

2018

A kutatás célja

Vizsgálatunk problémafelvetése abból a megfigyelésből táplálkozott, miszerint a gondozott fiatalok társadalmi integrációja, illetve pozitív társadalmi mobilitása meglehetősen nehézkes folyamat. A gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalokkal foglalkozó kutatásokban többnyire az egyéni pszichológiai jellemzők, a pedagógiai szempontok, valamint magának a gyermekvédelmi rendszer működésének a feltárása került előtérbe, az eredmények alapján kijelenthető, hogy halmozottan hátrányos helyzetű csoportról van szó. A gondozásban élők nehézségeit (pl. negatív önértékelésüket) a társadalom részéről tapasztalható megbélyegzés tovább súlyosbítja (Varga, 2008), ezáltal a rendszerből kikerülve, a társadalomba való beilleszkedésüket, az önálló életkezdés folyamatát számos akadály korlátozza (Rácz, 2012; Rákó, 2008). A (halmozottan) hátrányos helyzet több szállal kapcsolódik a társadalmi egyenlőtlenség, kirekesztés és a szegénység fogalmához, melyek régóta fennálló, folyamatosan aktuális problémát jelentenek világszerte, és releváns jellemzőjük, hogy továbbadódnak a generációk között. A gondozásban élő fiatalok is gyakran továbbadják a gondozott létet utódaiknak (Hanák, 1983), a hátrányos helyzet újratermelődik. Az Amerikai Pszichológiai Társaság (2000) állásfoglalása szerint a pszichológia felelőssége ennek megértésében, valamint az erőforrásokra épülő prevenció és intervenció kapcsán kiemelkedő.

A kutatás főbb változói, az értékek, a jövőbeni célok olyan motiváló erejű tényezők, melyek fejlődése a szocializáció során folyamatos, de különösen a serdülőkorban válnak hangsúlyossá, a felnőttkorba történő átmenet során. A gondozásban élők sajátos szocializációs tapasztalatai nyomot hagynak ezeken a kognitív struktúrákon. A depriváció, a (lét)bizonytalanság érzése valószínűsíti olyan értékek és élelcélok preferenciáját, melyek megnehezítik az alapvető belső, pszichológiai szükségletek kielégítését, ezáltal pedig az adaptív működést, vagyis

csökkentik a szubjektív jóllét, az étellel való elégedettség szintjét, így jelentős gyakorlati következménnyel bírnak (Martos és mtsai, 2006).

A vizsgálat alapvetően leíró, problémafeltáró jellegű, szociálpszichológiai és pozitív pszichológiai keretbe illeszkedik. Célja, hogy átfogó képet adjon a gyermekotthonban nevelkedő fiatalok azon kognitív struktúráiról (pl. érték- és jövőkép, felelősségérzet), és bizonyos személyes diszpozícióiról (pl. reziliencia), motivációiról, melyek az identitáshoz kapcsolódó pszichés erőforrások, továbbá a társadalmi beilleszkedés, valamint a szubjektív jóllét szempontjából is releváns tényezőknek tekinthetők. Arra keresi a választ, hogy a családban élő kortársak vélekedéseivel összevetve, a szocializációs körülmények eltéréséből adódóan regisztrálható-e különbségek egyes kognitív tartalmak, például szociális attitűdök, értékek, jövőkép, vagy bizonyos személyes erőforrások mentén? A célcsoport itt tárgyalt konstruktumainak, szükségleteinek és erőforrásainak feltárása segítséget nyújthat a velük kapcsolatos programok továbbfejlesztésében, új aspektusok megvilágításában.

Kutatási kérdések

A kutatási kérdéseink két főbb vizsgálati szempont köré szerveződnek, a kutatás adatainak elemzésére ugyanis többféle stratégia kínálkozik.

- I. Az egyik lehetőségként a változók összemérhetők a szocializációs közeg függvényében, ennek során a célcsoportot (gondozásban, gyermekotthonban élők) és a kontroll csoportot (saját családjukban nevelkedők) hasonlítjuk össze a vizsgált változók mentén, kiemelve az őket lényegesen megkülönböztető jellemzőket. A szocializációs elméletek alapján feltételezhető, hogy a csoportok között eltérés mutatkozik a fenti változók tekintetében.
- II. Az elemzés egy másik módja, hogy a reziliencia fogalmára építve tárjuk fel ennek a személyes változónak a viszonyrendszerét, vagyis a vizsgált

változók értékei alapján klaszterelemzés segítségével hozunk létre egy reziliens mutatókkal jellemezhető és egy sérülékeny csoportot, majd megvizsgáljuk ezek demográfiai, szocializációs jellemzőit, összetételét, valamint a két csoport értékstruktúráját és jövőképét (adott esetben bontva a cél- és kontrollcsoport mentén egyaránt).

A kutatás menete: minták, módszerek bemutatása

Az adatfelvételre 2016 januárja és novembere között került sor. A kontrollcsoportot három nagyvárosi szakiskola és szakközépiskola 11. és 12. évfolyamos diákjai alkották (N=95), akik egy-egy tanóra keretében töltötték ki az anoním kérdőívet. Ezen fiatalok 51,7%-a él teljes családban, továbbá 34,7%-a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre, vagyis szociális helyzetéből adódóan külön természetbeni, vagy pénzbeli ellátásra jogosult.

A célcsoportot 16 budapesti és fejér megyei gyermekotthon 15-19 év közötti gondozottjai alkották (N=76), akik legalább egy éve éltek a gyermekvédelmi szakellátásban (a gondozásban töltött idő átlagosan 8,82 év (SD=5,38)), továbbá nem speciális, vagy különleges szükségletűek. A célcsoport tagjai a kérdőíveket önállóan, anonim formában töltötték ki a vizsgálatvezető jelenlétében, ezután a kifejtendő kérdéseket szóban tettük fel nekik kétszemélyes helyzetben, válaszaikat szó szerint jegyeztük le. Az interjú helyzet lehetővé tette, hogy a kezdetben még kevésbé motivált válaszadók is a bizalmi légkör kialakítása során megnyíljanak és minél őszintébb válaszokat adjanak.

A két vizsgálati csoport életkorban ($M=16,6$ év) és nemi megoszlás (50-50%) tekintetében is illeszkedik egymáshoz, azonban különbözik az iskolázottsági mutatók összevetése alapján (khi-négyzet=44,19; $p \leq 0,001$), ami abból adódik, hogy a célcsoportban magas az általános iskolások aránya (26,8%). A fiatalok utolsó félévi átlaga ($M_{\text{kontroll}}=3,33$; $SD_{\text{kontroll}}=0,67$; $M_{\text{cél}}=2,91$, $SD_{\text{cél}}=0,88$; $F_{153}=3,09$; $p \leq 0,01$) továbbá az évismétlések száma ($M_{\text{kontroll}}=0,20$;

$SD_{\text{kontroll}}=0,4$; $M_{\text{cél}}=1,00$, $SD_{\text{cél}}=0,94$; $F_{159}=20,23$; $p \leq 0,001$) is szignifikáns különbséget mutat a két csoport között. Ezen mutatók alapján az iskolai lemorzsolódás már azonosítható a gondozottak körében.

A vizsgálat változóit, valamint a mérésekre felhasznált kérdőíveket, kérdéscsoportokat az alábbi táblázat tartalmazza:

	A vizsgált változók	Alkalmazott mérőeszközök
1.	Értékpreferenciák	Schwartz-féle PVQ-40 értékkérdőív (Schwartz, 2012, Lányi, 2008)
2.	Aspirációk, életcélok	Rövidített Aspirációs Index (Martos, Szabó, Rózsa, 2006)
3.	Jövőkép, jövőbeni tervek	Jövő-orientáció Kérdőív (Nurmi et al., 1992, Jámbori, 2007)
4.	Igazságos világba vetett hit	Igazságos világba vetett hitet mérő skála (Dalbert, 1999)
5.	Felelősségérzet	Felelősségérzetet mérő skála (Szabó, Kékesi, 2016)
6.	Reziliencia	Reziliencia kérdőív (Neill, Dias, 2001; Járai, 2008)
7.	Egyes célváltozók érzelmi aspektusai	Az SST módszere (Szabó és mtsai., 2013)
8.	Reziliencia (egyéni védőfaktorok)	Személyes helyzet, vallásosság, sport fontossága, észlelt kontroll megítélése (kérdéscsoportok)
9.	Reziliencia (társas védőfaktorok)	Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Skála (Zimet et al., 1988)

1. táblázat: A vizsgálat változóit, valamint a mérésekre használt eszközök

---

Eredmények és megvitatás

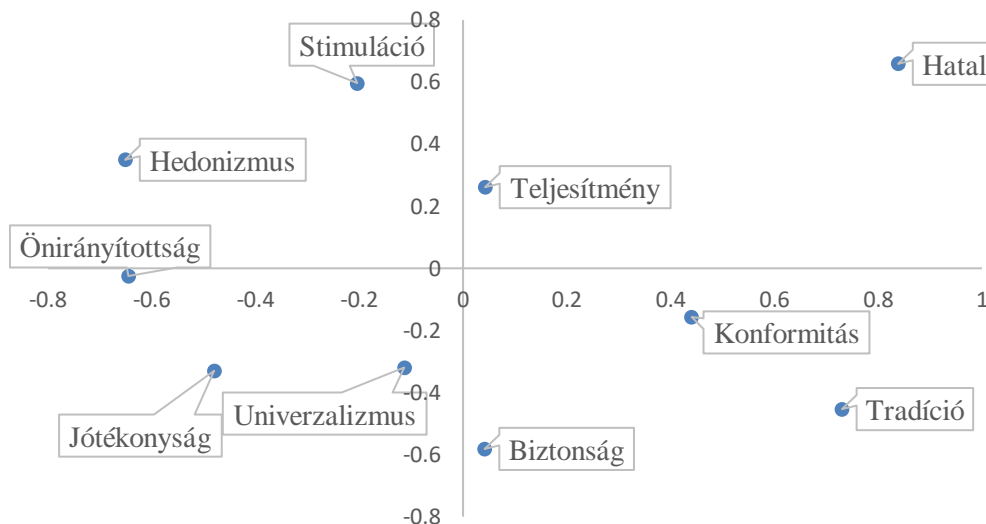

A különböző szocializációs közegben nevelkedők jellemzőinek a vizsgált változók mentén történő összevetése során feltételeztük, hogy a gondozottak értékpreferenciái, életcéljai eltérést mutatnak a családban élő kortársak preferenciáihoz képest.

Értékpreferenciák - A Schwartz-féle PVQ-40 kérdőív eredményei

A szocializációs környezet mint releváns érték közvetítő struktúra típusa, valamint a kapott értéksorrend között nem találtunk kapcsolatot. A gondozott és

csalásban élő fiatalok értékpreferenciái nem különböztek egymástól. A serdülőknél feltárt legfontosabb értéknek az önirányítottság, legkevésbé preferált értékeknek a hatalom mutatkozott. Schwartz (1992, 2012, 14.o.) elmélete szerint a PVQ-40 kérdőívvel mérhető tíz érték egy „pánkulturális hierarchiába”, illetve olyan struktúrába szerveződik, mely kultúrától, és társadalmi helyzettől függetlenül viszonylag univerzálisnak mondható, és ami az értékek adaptív, társadalomfenntartó funkcióját tükrözi. Az értékskálák egymáshoz való viszonya, térbeli elhelyezkedése (ld. 1. ábra) jól mutatja, hogy serdülő mintánk eredményei illeszkednek a négy térfélen megtalálható értékcsoporthoz szemponkjából Schwartz univerzális értékstruktúráját bemutató modelljéhez (ld. Váriné, 2003).

1. számú ábra: Az értékek elhelyezkedése kétdimenziós térben a multidimenzionális skálázás eredményei alapján (S -stress=0,033)

Eredményeink azt mutatták, hogy a szocializációs körülményekhez képest az életkor jobban kapcsolódott jellegzetes értékmintázatokhoz, a nyitottság és önmegvalósítás értékei inkább a serdülők körében voltak hangsúlyosabbak, a konzerválást kifejező értékek pedig a felnőtteknél. A két csoport közti hasonlóságot magyarázhatjuk az értékszocializáció folyamatával (Lepper, 1982, Váriné, 1987). Primer értéktudati szinten a fiatalok tudják, „hogyan kellene”, viselkedésükben mégsem feltétlenül jelennek meg azok az értékek, amiket az aktuális szocializációs közegük közvetít feléjük, mert az informális mező (a

gyermekotthon rejtett normái, vérszerinti családból hozott korábbi értékek) szabályai szerinti magatartás zajlik (Vidra Szabó, 2001). Az értékvezérelt magatartáshoz olyan értéktudatosságra van szükség, mely az értékek ismerete mellett azok tudatos választását, és identitásba illesztését, interiorizálását is tartalmazza (Lepper, 1982; Váriné, 1987). Az értékközvetítés sérülése, a szocializációs közegek által képviselt elvek közti inkongruencia esetén azonban az értékek normatív, viselkedést meghatározó ereje csökken (Szakács, Szakács, 1988; Damon, 2004; Kende, Illés, 2011; Rákó, 2010). Erre Vidra Szabónál (2001) „kettős értéktudatként”, míg Kálmáncheynél (2008) az „énazonosság problémájaként” találunk utalást.

Aspirációk, élelcélok

Az élelcélok területén is hasonlóságokat találtunk vizsgálati csoportjaink között, vagyis az aspirációk, illetve azok alsókálái nem mutattak eltérést. Mindkét csoportban az intrinzik aspirációk, a fejlődés és a társas kapcsolatok, valamint az egészség bizonyultak a legfontosabb aspirációknak

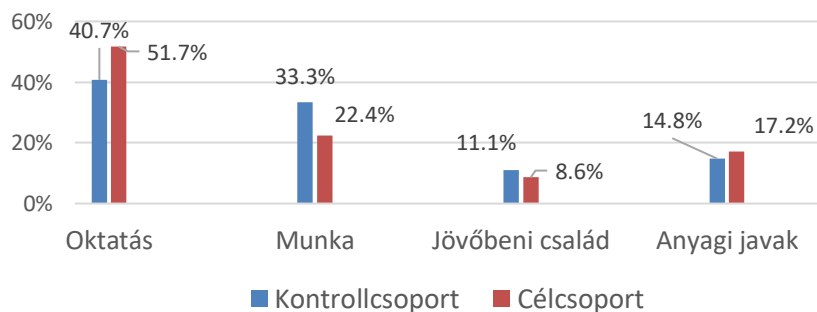
Az értékekhez hasonlóan az aspirációk esetén is megfigyelhető volt egy inkább életkorhoz köthető mintázat, mely a felnőttek eredményeihez képest eltér, ám a szocializációs közeg mentén nem mutatott különbséget a serdülők között. Az extrinzik célok a serdülők körében jóval hangsúlyosabbak voltak, mint a felnőtteknél. Vagyis a Martos (2010) eredményei alapján várt intrinzik célok relatív előnye a felnőtt mintához képest mindkét serdülőcsoportban csökkent, amit magyarázhatunk azzal, hogy a kontrollcsoport minimum harmada is egyértelműen hátrányos helyzetű családból származik, vagyis a sajátos perspektíva a hasonló társadalmi helyzethez (HH ill. HHH) is kapcsolódik (Jost, 2003). Az Öndeterminációs elmélet (Deci, Ryan, 1991) és Inglehart (1997) értékelmélete alapján az anyagi biztonság hiánya is magyarázhatja a materiális értékhangsúlyt, illetve az ezzel együttjáró extrinzik orientációt, mely a viselkedésirányításban is a külső referenciák szerepét erősíti. Emellett a

serdülőkorról járó külső és belső bizonytalanság, az önkiteljesedés, önmegvalósítás folyamatainak felerősödése szintén erősítheti az „anyagias” célok, a külső referenciák előnyben részesítését.

Jövőkép

A jövőbeni célok tekintetében is sok hasonlóságot találtunk a csoportok között. A felsorolt terveket, vágyakat tartalmi kategóriákba soroltuk (Jámbori, 2007), majd a négy leggyakoribb kategória (1. Oktatással, továbbtanulással kapcsolatos tervek; 2. Munkával, karrierrel kapcsolatos tervek; 3. Jövőbeni családdal kapcsolatos tervek; 4. Birtokolt tárgyakkal, anyagi javakkal kapcsolatos tervek) gyakoriságát, megjelenési sorrendjét elemeztük.

Az *első helyen* említett leggyakoribb vágyak mindkét csoportban az oktatáshoz, iskolához kapcsolódtak (ld. 2. számú ábra). A kategóriák közti válaszok megoszlása nem különbözött a csoportok között ($N_{\text{kontroll}}=81$, $N_{\text{cél}}=58$; khi-négyzet=2,63; $df=3$; $p=0,453$).

2. számú ábra: Az első helyen említett leggyakoribb tartalmi kategóriák százalékos eloszlása a csoportokon belül

Amennyiben a csoportok válaszait aszerint vizsgáltuk, hogy egy adott tartalmi kategóriát hányadik helyen említettek, a 2. táblázatban látható eredményeket kaptuk. Az első helyen egységesen az oktatás témaköre szerepelt. A további vágykategóriákat azonban eltérő módon részesítették előnyben a csoportok és a nemek.

Tartalmi kategóriák	Kontrollcsoport			Célcsoport		
	fiú (N=49)	lány (N=46)	összesen (N=95)	fiú (N=36)	lány (N=40)	összesen (N=76)
Oktatás	1,45	1,2	1,3	1,44	1,6	1,53
Munka és karrier	2,33	1,68**	2,01	2,22	2,65**	2,46
Birtokolt tárgyak, anyagi javak	2,35	3	2,68	2,88	2,26	2,54
Udvarlás, házasság, gyerekek (jövőbeni család)	3,03	2,6	2,83	3,38	3	3,18

2. táblázat: A főbb tartalmi kategóriák átlagos sorszáma a csoportok között nemek lebontásában

A serdülők *oktatással* kapcsolatos tervei megerősítették a korábban, gondozottak körében talált, integrálatlan és irreális jövőképre vonatkozó megállapításokat (Rácz, 2006). Míg a családban élők 90%-a érettségit, vagy magasabb iskolai végzettséget szeretne, addig a gondozottak körében ez a szám 65%. Harmaduk szeretne szakmát szerezni, ami az iskolai átlagok ($M_{cél}=2,91$) és az évisméltések ($M_{cél}=1,00$) számát tekintve reális elvárás. Azonban a felsőfokú végzettség terve, ami 31%-ban jellemezte a célcsoportot – szintén az átlagokkal és évisméltésekkel összevetve- inkább már realitás hiányát tükröző elképzelés.

A cél- és kontrollcsoportban a *jövőbeni családdal* kapcsolatos tervek azonos arányban jelentek meg a viszonylag távolabbi célok között.

A *munkában elhelyezkedés, karrier* tervének eltérő hangsúlyát azonosítottuk a csoportok között, ami a nemi bontás alapján a lányok vélekedései közti markáns különbségből fakadt (ld. 2. táblázat csillaggal jelölt értékeit). A gondozásban élő serdülő lányok körében ez a vágytípus inkább későbbre sorolódott, míg a kontrollcsoport lányai mindenkinél korábban említették ilyen jellegű terveiket. Az oktatás, munka, család, anyagi javak vágysorrend, a "kulturális prototípus", a társadalom által közvetített normák „lenyomata” (Jámbori, 2007) valójában csak az ő körükben volt detektálható.

Az átlagos sorszámok alapján (2. táblázat) elmondható, hogy az anyagi javakkal kapcsolatos vágyak erősen jelen vannak mindkét csoportban (a kontrollcsoportban lévő fiúk esetén szinte a munkával azonos helyen, a gondozott lányok esetén pedig második legfontosabbként!), megelőzve a családdal kapcsolatos terveket. Ez egybeesik az aspirációk esetében is feltárt anyagi célokkal, a külső referenciák előnyben részesítésével, illetve a Rácz (2006) és Mester (2013) által leírt, gondozottak körében talált eredményekkel, miszerint az anyagi célok megelőzik a családdal kapcsolatos terveket. Mindez a gondozott lányok esetén azért is aggasztó, mert a birtoklás vágyához nem jelent meg „előzményként” a munkavégzés mint „útvonal”. Ezt olyan eredményként értékeljük, mely fontos beavatkozási pontra világít rá a gondozottakkal való munkában. Az integrációs törekvések sikere ugyanis az iskolai végzettség mellett a sikeres munkába állástól is függ (Rácz, 2016) a gondozott lányoknál azonban ez nagyon alacsony százalékban jelent meg távlati célként.

További fontos különbséget találtunk a jövőbeni tervek *időbeli kiterjedésére* vonatkozóan. A Varga (2008, 159.o.) által „pillanat perspektíva”-ként, vagy Kozma (2003), illetve Hanák (1983) által „itt és most stratégiaként” emlegetett jellemzőt célcsoportunk eredményei alátámasztották. Jövőbeni terveik kiterjedése átlagosan másfél évvel volt rövidebb volt, mint a családban élőké ($M_{\text{kontroll}}=6,57$; $M_{\text{cél}}=5,03$; $t_{104}=2,10$, $p<0,05$). A jövőbeni tervekben az erős oktatás hangsúlyt, és a munkatervek hiányát is magyarázhatjuk azzal, mintha az iskolán túl még „nem látnának” a fiatalok, megfelelő modellek híján pedig nem rendelkeznek reális elképzelésekről a jövőbeni tervekre vonatkozóan.

Csoportjaink között az *igazságos világba vetett hit és felelősségérzet* kapcsán sem találtunk különbségeket. A cél- és kontrollcsoport tagjai hasonlóan gondolkodtak az igazságosságról és a mikro-, mezo-, makroszintű felelősségvállalásról az eredmények alapján.

Reziliencia

A vizsgálati csoportok nem különböztek az általános reziliencia mutatóban ($M_{\text{kontroll}}=5,43$; $SD_{\text{kontroll}}=0,88$; $M_{\text{cél}}=5,25$; $SD_{\text{cél}}=0,98$; $F_{1,62}=1,55$; $p=0,201$). Ahogy Masten (2001) megfogalmazza, az „ordinary magic” mindenkire jellemző, rugalmas alkalmazkodókészség. A reziliens és sérülékeny csoportok kialakítása során is azt láttuk, hogy a szocializációs környezethez nem kapcsolódott ez a jellemző. Tekintetbe véve emellett azt, hogy a reziliencia fejleszthető, elmondhatjuk, hogy fontos beavatkozási pont lehet a gondozottak támogatásának szempontjából, különösen a lányok körében, ahol a sérülékenyek aránya kifejezetten magasnak mondható. A gyakorlatban ez bizonyos személyes kompetenciák, tényezők mint védőfaktorok fejlesztését jelenti (Zolkosi, Bullock, 2012). Az általános rezilienciamutatón túl találtunk azonban olyan egyéni és szociális rizikó- és védőfaktorokat, amelyekben a vizsgálati csoportok eltértek egymástól.

A csoportok azonos mértékben tartották magukat *vallásosnak*, a *sport* viszont valamivel fontosabb volt a célcsoport számára ($\text{Rangátlag}_{\text{kontroll}}=64,25$; $\text{Rangátlag}_{\text{cél}}=75,87$; $Z=-1,94$; $p=0,05$).

A gondozásban élők jelenlegi és jövőbeni helyzetüket, valamint önmagukat is negatívabbnak ítélték, kevesebb lehetőséget és több akadályt láttak maguk előtt a kontrollhoz képest. Az alacsony önértékelés és helyzetértékelés kifejezetten a rizikófaktorokhoz kapcsolódik. Hanák (1983) kiemelte a hátrányos helyzet újratermelődése kapcsán az objektív és szubjektív hátrányokat. A eredmények fényében elmondhatjuk, hogy a gondozott fiatalok „szubjektíven” megélik az akadályok és a lehetőségek eltolódását kortársaikhoz képest. Ugyanakkor a célcsoport jelentősebb pozitív elmozdulást, értelmezésünkben a pozitív társadalmi mobilitás vágyát fogalmazta meg, mely szintén egy „védelemre, támogatásra” szoruló vélekedés, amíg a realitásban helye van ($M_{\text{kontroll}}=1,52$; $SD_{\text{kontroll}}=1,59$; $M_{\text{cél}}=2,36$; $SD_{\text{cél}}=2,24$; $Z=-2,83$; $p=0,005$).

A csoportok között az észlelt kontrollban nem találtunk különbséget, amit szintén pozitívan értékelhetünk, ugyanakkor a szerencse szerepének jelentősége a csoportok körében nem kedvező (5 fokú skálán $M=3,53$). A fatalista attribúciók, hiedelmek ugyanis többnyire a kontrollvesztéssel, kiábrándultsággal, elégedetlenséggel járnak együtt (Kuruvilla, Jacob, 2007), ehhez társulva a gondozott fiúk körében tapasztalható akadályok „tagadása” a testi és lelki egészség szempontjából kevésbé pozitív mutatónak tekinthető.

A támogató személyek számát a csoportok azonosan ítélték meg, továbbá a barátok, és fontos más személyek felől is hasonló mértékű támogatásról számoltak be. A célcsoport azonban a nevelők/család részéről alacsonyabb támogatás észlel, mely helyzetükben sajnos érthető, és az észlelt kontroll kapcsán bemutatott eredményekkel is párhuzamba vonható, vagyis a támogatás mellett a kontroll is alacsonyabb egy családtól eltérő szocializációs környezetben (Zsubrits, 2012).

A reziliencia összetevőinek mentén összehasonlítva a két csoportunkat azt láthatjuk, hogy számos területen nem különböznek egymástól, és ezt pozitív eredménynek tekintjük. A sport mint védőfaktor, valamint a pozitív mobilitás vágyának támogatása a célcsoport esetén, valamint a pozitív társas kapcsolatok biztosítása a serdülők körében általánosan (továbbra is) figyelmet igénylő területek.

A reziliens és sérülékeny csoport összehasonlítása

Tekintettel arra, hogy számos változó mentén nem volt jelentős eltérés cél- és kontrollcsoportunk között, ezért egy más szempontból történő csoportosítás is indokoltnak láttunk, mely mentén a változókat összevethetjük. Ehhez az általános, rugalmas alkalmazkodókészséget, a rezilienciát választottuk mint összetett változót. Az egyes reziliencia-összetevők kiválasztása korábbi kutatások és a jelen eredmények összekapcsolása alapján történt. A kiválasztott öt reziliencia korrelátum alapján sérülékeny és reziliens csoportokat hoztunk létre. Ezekben a

csoportokban a különböző szocializációs körülmények azonos arányban voltak azonosíthatók, vagyis a csoportosításban a cél- és kontrollcsoport hasonlóan reprezentálódott, mely ismételten megerősíti az általános, szocializációs körülményektől független, rugalmas alkalmazkodókészség jellegét. Figyelemre méltóak ugyanakkor a nemek közti különbségek, mely alapján a célcsoport lányait hangsúlyosabban jellemzik sérülékeny tényezők, így esetükben a beavatkozás még inkább kiemelt jelentőségű (Nemek aránya a Célcsoportban: Fiúk: 75%-25%, Lányok: 51%-49%; Khí-négyzet=3,97; df=1; p=0,040; Kontrollcsoportban: Fiúk: 68%-32%, Lányok: 70%-30% ; Khí-négyzet=0,024; df=1; p=0,528). Az így kialakított csoportokban is összevetettük a vizsgálat változóit.

Az értékek kérdésében a reziliens csoport jellemzően jobban preferálta az önmegvalósítás és nyitottság értékdimenzióit, a sérülékeny csoport viszont a „szemközti” térfélen elhelyezkedő univerzalizmus és biztonság értékeit, a rezilienciamutató ennek megfelelően került egy faktorba az egyes értékekkel (ld. 3. táblázat).

Értékskálák	Faktorok	
	1	2
Önállóság	,777	
Hedonizmus	,763	
Teljesítmény	,754	
Stimuláció	,659	
Hatalom	,547	
Konformitás		,803
Univerzalizmus		,760
Biztonság		,751
Tradíció		,743
Jótekonyság	,519	,530
Rezilienciaskála átlag	,538	,331

3. táblázat: A rezilienciamutató és a PVQ-40 értékskáláinak rotált faktorsúly mátrixa

Mindez összhangban áll Sagiv és Schwartz (2000) eredményeivel, miszerint a teljesítmény, az önállóság, és a stimuláció pozitívan kapcsolódik a szubjektív jóllét mutatóihoz, illetve negatívan a szorongáshoz. Schwartz (2012) az értékstruktúrát alakító elvek között kiemelte, hogy a szorongás is befolyásolja az értékstruktúrát, mivel bizonyos értékek (pl. konformitás, hagyomány,

biztonság) lehetővé teszik a szorongással való megküzdést, a hedonizmus, önállóság értékei viszont inkább növekedést segítő, „szorongásmentes” értékek.

Az életcélok kapcsán azt mondhatjuk, hogy az intrinzik aspirációk jobban korreláltak a rezilienciával, mint az extrinzik aspirációk, viszont a sérülékeny csoport körében ilyen kapcsolatot nem találtunk az aspirációkkal.

A reziliens és sérülékeny csoport jövőbeni vágyait illetően az oktatással, munkával kapcsolatos vágyak szerepeltek első helyen. Ami releváns különbség a csoportok között, az az anyagi javakkal kapcsolatos tervek hangsúlyában jelentkezett a sérülékeny csoportnál. Tudjuk, hogy az anyagi értékkorientációk negatív kapcsolatban állnak a pszichés egészséggel (Kasser, Ahuvia, 2002), emellett viselkedés szintjén a pénzkezelés problémáival egyaránt (Dittmar, 2007). Az anyagi célok hangsúlya a sérülékeny gondozottak esetén került leginkább előtérbe, vagyis a célcsoport körében ez különbséget jelent a sérülékeny és reziliens csoport között. Az extrinzik aspirációkhoz hasonlóan az anyagi célok is kapcsolódnak pszichés jólléthez, így a figyelmet szocializációs közegtől függetlenül is fontos ráirányítani.

A reziliens és sérülékeny csoportok között a szociális konstrukciók összevetése alapján azt mondhatjuk, hogy a kontrollcsoportban találtunk markánsabb különbségeket, főként az értékek és aspirációk mentén. A célcsoport sérülékeny és reziliens tagjai az anyagi jövőbeni célok preferenciájában mutattak csupán eltérést, vagyis jobban hasonlítottak egymásra ezen változók mentén. Felvetjük, hogy egy serdülőkor előtti szocializáció során megalapozódó, rezilienciával, illetve annak összetevőivel, egyéni és szociális védőfaktoraival szoros kapcsolatban álló egyéni „mintázat” ebben az életszakaszban (a szocializációs közegnél jobban) magyarázza az értékek, aspirációk és jövőkép szerkezetét.

A célcsoport jellemzői

Vizsgálatunk célcsoportját az egyes változók, szociális konstrukciók eredményei alapján családban élő kortársaikhoz hasonló értékpreferenciákkal,

aspirációkkal, és jövőképpel jellemezhetjük. Ezen serdülők számára az önállóság, stimuláció és hedonizmus is fontos értékek, hangsúlyosan megjelennek életcéljaikban az extrinzik aspirációk, az anyagiakkal kapcsolatos vágyak. Ugyanakkor elsődleges céljuk az iskola sikeres befejezése, a szakmaszerzés, esetleg továbbtanulás. Körükben ugyanolyan arányban jelennek meg reziliensnek mondható személyek, mint a kontrollban, ugyanakkor a nemi bontás felhívja a figyelmet a gondozott lányok körében magas sérülékenységre. A talált eltérések közül, főképp a jövőképpel kapcsolatban kiemelendő a munkával kapcsolatos tervek háttérbe szorulása, szintén főként a gondozott lányok körében, az irreális oktatással kapcsolatos tervek, valamint a kontrolltól jóval rövidebb időperspektíva, melyek a társadalmi beilleszkedés sikere szempontjából jelentős tényezők (Rácz, 2016). Emellett önmagukat, helyzetüket kevésbé értékeli pozitívan a családban élőkhez képest, viszont számolnak a felfelé mobilitás lehetőségével.

Összegzés

Az eredmények alapján a szocializációs körülmények mentén az egyes kognitív konstruktumok kapcsán csak kisebb különbségeket tudtunk azonosítani. A két vizsgált serdülő csoport jellegzetes életkori mintázatot mutatott az értékek, aspirációk és jövőbeni tervek kapcsán is, mely inkább a felnőtt mintáktól különbözött, nem egymástól. Relevánsnak találtuk az oktatással kapcsolatos célokat, emellett az önállóság, stimuláció, hedonizmus, valamint az anyagi célok, és külső referenciák előnyben részesítése jellemezte a fiatalok érték- és jövőképét. Mindez összhangban áll egyes reprezentáció- és attribúciókutatások eredményeivel, melyek a gyerekek és felnőttek nézetei közti különbségeket a kognitív fejlődés szerepével magyarázták a társas hatások „rovására” (Galli, Fasanelli, 1994; Chafel, Neitzel 2005). Továbbá igazolja a Hankiss (1977) által összegyűjtött faktorokat, melyek az értékek érvényesülését befolyásolják, illetve

azok mérését megnehezítik. A munkavállalással, és a jövőbeni családdal kapcsolatos vágyak főként a célcsoport lányai körében viszonylag háttérbe szorultak. Az életkori sajátosságok mellett a hasonló társadalmi helyzet is közrejátszhatott a csoportok eredményeiben. A kontrollcsoport harmada hátrányos helyzetű családban él, ráadásul ezen családok csupán felében van jelen mindkét szülő. Vagyis Jost (2003) elméletének megfelelően a halmozottan hátrányos helyzetű csoport a vizsgált kognitív és motivációs tényezők mentén is hasonlított a nagy százalékban hátrányos helyzetű, alacsony társadalmi státuszú kontrollcsoporthoz. Emellett felvetettük a hasonló értékek és életcélok ellenére detektálható eltérő „kimenet” mögött az értékszocializáció folyamatát (Lepper, 1982, Váriné, 1987), mely az értékek és viselkedés kapcsolatát próbálja megragadni. A primer értéktudat szintjén a nézetek, értékek megegyeztek a csoportok között, viszont a magatartásban különbségek valószínűsíthetők az értékközvetítés feltételezett sérüléséből adódóan a gondozott fiatalok esetében. A csoportok a rezilienciamutató és a legtöbb egyéni és társas védőfaktor mentén sem különböztek egymástól. Viszont a rezilienciaösszetevők mentén kialakított csoportok között a kognitív tartalmakban markánsabb különbségek mutatkoztak. A reziliens tényezők kapcsolatot mutattak az önmegvalósítás és a nyitottság értékeivel, az intrinzik aspirációkkal, míg a sérülékenységgel inkább az anyagi célok jártak együtt. A reziliencia korrelátumai szocializációs közegtől függetlenül azonosíthatók voltak, mely a reziliencia mint „ordinary magic”, vagyis mindenkire jellemző, alakítható, fejleszthető alkalmazkodókészség jellemzőjét tükrözi (Masten, 1994, 2001).

- American Psychological Association (2000). *Resolution on Poverty and Socioeconomic Status*. Letöltve: <http://www.apa.org/about/policy/poverty-resolution.aspx> Utolsó letöltés: 2017.01.20.
- Chafel, J., Neitzel, C. (2005). Young children's ideas about the nature, causes, justification, and alleviation of poverty. *Early Childhood Research Quarterly*, 20, 433–450.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12, 79-98.
- Damon, W. (2004). A gyermekek erkölcsi fejlődése. In Pléh Cs., Boross, O. (szerk.). *Bevezetés a pszichológiába*. Osiris Kiadó, Budapest, 453-464.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The „what” and „why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- Dittmar, H. (2007). *Consumer Culture, Identity and Well-Being: The Search for the 'Good Life' and the 'Body Perfect'*. Psychology Press, Hove, NY.
- Galli, I., Fasanelli, R. (1994). The social representation of poverty: A Naples Pilot Study. *Papers on social representations*, 3(2), 1-128.
- Hanák K. (1983). *Társadalom és gyermekvédelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Hankiss E. (1977). *Érték és társadalom*. Magvető, Budapest
- Hartmann, N. (1972). Az erkölcsi követelmények lényegéről. In: Hartmann, N. (Szerk.) *Lételméleti vizsgálódások: válogatás kisebb írásaiból*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Hass, M., Allen, Q., Amoah, M. (2014). Turning points and resilience of academically

- Inglehart, R. (1997). *Modernisation and Postmodernisation: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton
- Jámbori Sz. (2007). *Hogyan tervezik a serdülők a jövőjüket?* SZEK JGYTF Kiadó, Szeged
- Járai R. (2008). *Confirmatory factor analysis of the Hungarian version of Ego resiliency scale*. 8th Alps-Adria Psychology Conference Ljubjana, Slovenia
- Jost, J. T. (2003). *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris Kiadó, Budapest
- Kálmánchey M. (2008). „Nevelőszülős gyerekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 6, 7-11.
- Kasser, T., Ahuvia, A. (2002). Materialistic Values and Well-being in Business Students. *European Journal of Social Psychology*, 32, 137–146.
- Kende, A., Illés, A. (2011). Szegénység és kirekesztés: Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. *Esély*, 20(4), 72-92.
- Kozma J. (2003). A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély*, 2(17), 15-30.
- Kuruvilla, A., Jacob, K. S. (2007). Poverty, social stress and mental health. *Indian Journal of Medical Research*, 126(4), 273-278.
- Lányi K. (2008). *A környezetvédő viselkedés és az egészségviselkedés összefüggése*. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskolája.
- Lepper, M. R. (1982): Social control processes, attributions of motivation, and internalization of social values. In: Higgins, E. T., Rubble, D. N., Hartup, W.W. (Eds.) *Social cognition and social behavior: Developmental perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 294-330.
- Martos T. (2010). *Életcélok és lelki egészség a magyar társadalomban*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola

- Martos T., Szabó G., Rózsa S. (2006). Az Aspirációs Index rövidített változatának pszichometriai jellemzői hazai mintán. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7 (3), 171-191.
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In: Wang, M., Gordon E. (Eds.) *Educational resilience in inner city America: Challenges and prospects*. Lawrence Erlbaum. Hillsdale, New York, pp. 3-25.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Mester D. (2013). A jövő-orientáció háttértényezőinek vizsgálata főiskolai hallgatók körében. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola.
- Neill, J.T., Dias, K.L. (2001). Adventure education and resilience: the double-edged sword. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1(2), 35-42.
- Nurmi, J-E., Poole, M. E., Seginer, R. (1992). Future Hopes and Feares Questionnaire. Department of Psychology, University of Helsinki.
- Rác A (2006). A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. *KAPOCS*, 5(4),25.
- Rác A. (2012). Gyermekvédelemben nevelkedettek helyzete a kutatások tükrében. In: Rác A. (Szerk.) *Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*. Gyermek- és ifjúságvédelmi tanulmányok. Rubeus Egyesület, Budapest, 3-34.
- Rác A. (2016). FIFTI –Fiatal Felnőttek Társadalmi Integrációjának szakmai megalapozása. Rubeus Egyesület. Budapest
- Rákó E. (2008). Gyermekvédelmi kutatások és tanulságaik. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 17, 12-22.

- Rákó E. (2010). Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem. Humántudományok Doktori Iskola
- Sagiv, L., Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30, 177–198.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Test in 20 Countries. In: Zanna, M. (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, New York. 1-65.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). Letöltve: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> Utolsó letöltés: 2017.02.04.
- Szabó É., Kékesi M. (2016). A felelősségérzet koncentrikus szerkezetének vizsgálata középiskolások körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(2), 53–68.
- Szabó É., Németh R., Náfrádi L. (2013). A Semantic Selection Test – SST– bemutatása- egy új eljárás az attitűdök érzelmi aspektusának, valamint az attitűdtárgyak asszociációs kapcsolatainak vizsgálatára. *Alkalmazott Pszichológia*, 13(2), 59-74.
- Szakács K., Szakács F. (1988). A Rokeach-féle értékvizsgálat In: Mérei F., Szakács F. (Szerk.) *Pszichodiagnosztikai vademecum I/2*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Varga A. (2008). Gyermekvédelem és iskolázottság. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola
- Váriné Sz. I. (1987). *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat, Budapest
- Váriné Sz. I. (2003). *Értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest

- Vidra Szabó F. (2001). „Soha többé nem megyek haza...!” Gyerekek, állami gondozásban. *Esély*, 5, 12-34.
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41.
- Zolkoski, S. M., Bullock, L. M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and youth services review*, 34(12), 2295-2303.
- Zsubrits A. (2012). A kapcsolat, mint esély- A gyermekvédelmi intézményekben élő serdülőkorú fiatalok kötődésrendszerén belül a nevelőkkel kialakult kapcsolat összetevői. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola